

УДК 373.3.015.31:7

DOI: 10.31499/2307-4914.2(24).2021.244190

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

Шестобуз Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

ORCID: 0000-0001-7268-8316

E-mail: o.shestobuz@chnu.edu.ua

У статті розкрито особливості формування естетичних смаків молодших школярів на уроках мистецтва. Встановлено, що образотворча діяльність відіграє вагомую роль при формуванні естетичних смаків дітей молодшого шкільного віку. Обґрунтовано, що для розвитку уяви, фантазії, творчої активності учнів, опанування певних знань та вмій, здатності мислити, фантазувати, доцільно використовувати нетрадиційні техніки малювання, які демонструють незвичне, оригінальне поєднання матеріалів та інструментів.

Ключові слова: естетичне виховання; естетичні смаки; урок мистецтва; молодші школярі; образотворча діяльність; педагогічні умови; засоби мистецтва; нетрадиційні техніки малювання.

FORMATION OF AESTHETIC TASTES OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN ART LESSONS

Shestobuz Olha, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Yuri Fedkovych Chernivtsi National University.

ORCID: 0000-0001-7268-8316

E-mail: o.shestobuz@chnu.edu.ua

The article reveals the peculiarities of the formation of aesthetic tastes of junior schoolchildren in art lessons. The content and tasks of artistic and aesthetic development of students are determined by the categories of aesthetic culture, in particular the formation of aesthetic tastes, knowledge, needs, ideals, feelings, development of creative abilities, artistic and aesthetic skills. It was found that the creative nature of the process of formation of aesthetic tastes in the study of art, during art activities as part of the diverse development of personality, requires pedagogical conditions: an acquaintance of junior students with aesthetic, artistic and social content of art as an object of aesthetic tastes; mastering visual knowledge, practical skills and abilities in various types of art activities; use of non-traditional techniques and materials for mastering visual arts; creating a favourable, emotionally rich, humane learning environment in the classroom.

The article also highlights the importance of artistic activity in the formation of aesthetic tastes of children of primary school age. During the creation of a certain image or product, students develop artistic taste, observation, creativity, aesthetic perception. In the process of artistic activity, children have the opportunity to embody in works their emotional state, their attitude to the surrounding reality, learn to create the beauty of the world, to notice it in life and in works of fine arts.

It is claimed by the author that for the development of imagination, fantasy, creative activity of students, mastering certain knowledge and skills, ability to think, fantasize, it is advisable to use non-traditional drawing techniques that demonstrate an unusual, original combination of materials and tools.

Keywords: aesthetic education; aesthetic tastes; art lesson; junior schoolchildren; art activities; pedagogical conditions; means of art; non-traditional drawing techniques.

Сьогодні необхідно окреслити існування нових тенденцій у розвитку естетичної культури суспільства, які базуються на глобальному розширенні знань про сферу мистецтва, мають значний вплив на освітній процес і досить швидко реагують на зміни певних соціокультурних умов. Процес пізнання дитиною навколишньої дійсності може реалізовуватися через конкретні відчуття. Тому ознайомлення дітей молодшого шкільного віку з художніми творами, цікавими об'єктами, предметами та явищами, що їх оточують, допомагає бачити красу, радіти та милуватися нею, проявляти власні почуття.

Ознайомлення з художніми творами, спостереження за явищами природи молодшими школярами відбувається завдяки первинним естетичним емоціям, які здатні впливати на зміст і динамічність сприйняття, уваги, пам'яті, мислення та уяви. Під час споглядання та милування творами мистецтва діти молодшого шкільного віку можуть сприймати їхні зовнішні характерні особливості, прагнуть відтворити свої враження художніми матеріалами у візуальних образах. Розвиток творчого потенціалу учнів початкової школи здійснюється за підтримки вчителя у процесах розгляду, слухання, реагування, наслідування, обстеження й емоційного сприймання всього, що знаходиться навколо них.

Однією зі складових естетичної культури є естетичний смак, який знаходиться у взаємозв'язку з естетичним ідеалом, естетичним сприйманням та естетичними потребами. Естетичний смак базується на ціннісному ставленні особистості до навколишнього світу, образотворчого мистецтва, предметів, об'єктів і явищ дійсності, розвиває вміння естетичного вибору, розкриває особливості поведінки у процесі образотворчої діяльності, що відображається в естетичних діях і вчинках.

Естетичне виховання забезпечується формуванням художніх смаків, естетичних почуттів, потреб молодших школярів і є одним з важливих завдань сучасної освіти. Основні поняття, які є опорою у створенні системи естетичного виховання, формування естетичної культури покоління, що підростає, висвітлювали І. Андрущенко, І. Зязюн, Л. Левчук, Н. Миропольська, О. Наконечна, О. Оніщенко, Л. Столович, В. Сухомлинський, В. Шацька, В. Шестакова тощо. Важливі аспекти проблеми теорії та методики естетичного виховання, зокрема формування естетичних інтересів, смаків у процесі навчання мистецтва школярів, розкривають у своїх працях Е. Белкіна, Д. Джола, О. Ігнатович, Н. Калашник, О. Клименко, Л. Коваль, С. Коновець, Л. Масол, В. Стрілько, В. Томашевський, Г. Шевченко, А. Щербо та ін.

Метою статті є розкриття особливостей формування естетичних смаків дітей молодшого шкільного віку на уроках мистецтва.

Естетичним вихованням називається процес цілеспрямованого формування естетичного ставлення особистості до навколишньої дійсності: явищ природи, життєдіяльності, праці, мистецтва, техніки, культури поведінки тощо. У початковій школі естетичне виховання визначається як чітко організований процес формування естетично розвиненої свідомості молодших школярів, їхніх естетичних і художніх смаків, здатності сприймати, розуміти, створювати та цінувати красу світу, бачити прекрасне в навколишньому, поводитись у конкретних життєвих ситуаціях толерантно та культурно [3, с. 119].

Систематичний естетичний вплив на учнів початкової школи, на їхні вміння здійснювати практичну діяльність сприятиме формуванню естетичних смаків, почуттів,

інтересів, ідеалів, поглядів, потреб і художніх здібностей. Закономірним є виокремлення вагомої ролі образотворчого мистецтва саме в естетичному вихованні школярів. Однак вивчення різноманітних видів і жанрів мистецтва як одного з особливих компонентів загальної системи естетичного виховання особистості є досить своєрідним і багатогранним. Предметом художньо-естетичного виховання учнів є їхній розвиток засобами мистецтва.

Естетичний смак є якісною характеристикою особистості, який має здатність бути притаманним кожному та проявляється в оцінюванні наявності естетичності у конкретних явищах, предметах, діях і вчинках людей. Виокремлюючи поняття художнього смаку, варто наголосити, що він виявляється в естетичних смаках і здатності оцінювати переважно твори мистецтва. Естетичні смаки проявляються у здатності особистості оцінювати твори мистецтва, естетичні об'єкти, предмети, явища дійсності, з опорою на естетичні знання, потреби та ідеали. Зі свого боку естетичні знання та ідеали мають соціальну, індивідуальну та психологічну обумовленість уявлень про досконалість краси в навколишній дійсності, природі, творах мистецтва, самій особистості, суспільстві, а також це художні здібності та вміння в конкретному виді мистецтва [4, с. 62].

Творчий характер процесу формування естетичних смаків молодших школярів при вивченні мистецтва, під час образотворчої діяльності як складової різнобічного розвитку особистості, відбувається при створенні необхідних педагогічних умов:

- ознайомлення з художнім і естетичним змістом образотворчого мистецтва як об'єкта формування естетичних смаків на уроках та позанавчальній діяльності;
- опанування знань з мистецтва, практичних умінь та навичок з різних видів образотворчої діяльності;
- створення сприятливого, емоційно насиченого, гуманного навчального середовища на уроках;
- використання нетрадиційних технік і матеріалів для розвитку творчих здібностей.

Саме єдність уроків мистецтва та позанавчальної роботи сприяє ефективності процесу формування естетичних смаків дітей молодшого шкільного віку. Організація естетичного виховання має опиратися на знання й уявлення, які учні опановують на уроках, сприяє збагаченню їхнього досвіду з мистецтва, стимулюванню переходу знань та уявлень у стійкі ідеї та переконання.

Одним з основних шляхів формування естетичних смаків у закладах освіти є навчання. Чітка організація освітнього процесу здійснюється в системі вивчення навчальних предметів з мистецтва, що дає змогу молодшим школярам опанувати відповідні знання, уявлення, погляди, уміння, навички, тобто основи художньої грамоти та образотворчості. Результатом навчання є формування в учнів початкової школи стійких, тривалих потреб у вивченні мистецтва [5, с. 23].

Навчання відтворювати, сприйняте у процесі споглядання творів мистецтва та явищ дійсності, втілювати враження від побаченого в практичній образотворчій діяльності при завершенні процесу сприймання має характеристики найбільш тривалого етапу навчання, який поєднує наступні складові: усвідомлення й аналіз навколишньої дійсності та художніх творів під час сприймання, при необхідності його повторення; закріплення якості сприйнятої необхідної інформації, її перевірка та

виокремлення складових сприймання; використання вправ з вироблення практичних умінь з конкретним естетичним результатом.

Зазначимо, що молодші школярі краще усвідомлюють прекрасне тоді, коли ознайомлюються з художніми творами видатних художників світу та водночас з їхнім життєвим шляхом і творчим надбанням, процесом створення ними шедеврів. Відповідно, краса у творах мистецтва поєднується з творчістю майстра, напруженою образотворчою діяльністю, стійкістю у подоланні труднощів, обережним ставленням до результатів творчості. Під час роботи над власним висловлюванням до творів мистецтва перед учнями ставляться інтегровані завдання, які пов'язані з естетичним відношенням і демонстрацією краси людських відносин. На уроках мистецтва і позанавчальний час цьому сприятимуть спілкування між учителем та учнями, побудоване на гуманній основі. Ефективною така взаємодія педагога зі школярами буде, коли діяльність є спільною та виконується із цікавістю, задоволенням, прагненням, щоб цінність і мотивація до спільної діяльності мала особистісний характер. Відповідно, більша задоволеність у роботі впливає на ефективність у взаємодії та співпраці [6, с. 74].

Образотворча діяльність учнів за змістом і формами відображення є досить специфічною та спрямовується на естетичність під час опанування дійсності за допомогою засобів мистецтва. Її відносять до змістовної частини естетичного ставлення особистості, виокремлюють як систему художніх дій, які скеровуються на сприймання, осмислення, усвідомлення та подальше втілення художнього образу, метою чого є естетичне відображення явищ навколишнього світу. Позитивно впливає на формування естетичних смаків самостійна та колективна образотворчі діяльності учнів початкової школи, зокрема тоді, коли кожен з них долучається до процесу створення колективної творчої роботи, прагне бути відповідальним, дотримується взаємодопомоги та взаємоконтролю. При створенні в освітньому процесі сприятливих умов, відбуватиметься прояв тільки кращого потенціалу у розвитку молодших школярів.

С. Коновець вказує на важливість застосування методів навчання на уроках мистецтва, поєднуючи різні види образотворчого мистецтва. Використання методів формування естетичних смаків сприяє повноті сприймання, цілісності, естетичній глибині, чіткості, виразності тощо. Ефективними формами, методами та прийомами формування естетичних смаків молодших школярів на уроках мистецтва є: обговорення, бесіда, розповідь, порівняння, індивідуальні та колективні проекти, пізнавальні ігри, інструктаж, екскурсії, виставки, тематичні вечори, зустрічі з відомими художниками та ін. [5, с. 17].

Особлива роль відводиться проектам, конкурсам, вікторинам учнів з мистецтва, оскільки участь у них збагачує мову молодших школярів, їхній внутрішній світ в загальному прояві, навчає їх виразно та емоційно виражати задуми, розширює знання про образотворче мистецтво та їхній світогляд. Вагомі ґрунтовні знання учні переважно отримують на уроках мистецтва, попри глибинність і можливість позанавчальної роботи. Навчальна інформація мистецького й естетичного змісту, засвоєні художні прийоми формують образотворчі вміння та навички.

Практична образотворча діяльність впливає на розвиток умінь добирати й урізноманітнювати засоби художньої виразності. Засоби виразності в мистецтві збагачуються у конкретній роботі поєднанням різних видів художньої діяльності: малюванням, ліпленням, аплікацією та конструюванням. Звичайно, кожен з цих видів

володіє власними можливостями у відображенні навколишнього світу дітьми молодшого шкільного віку. Учні можуть більш цілісно та оригінально втілювати власні задуми, бажання, ідеї. Усі названі види діяльності мають тісний взаємозв'язок, який базується на змісті практичних робіт, реалізовується завдяки послідовному опануванню способів, техніки та прийомів використання різних матеріалів й інструментів [2].

Використання художньо-дидактичних та ігрових вправ на уроках мистецтва зі сприймання та засвоєння молодшими школярами потрібної пізнавальної інформації про світ природи, різноманітність кольорів і відтінків у ньому, безліч форм, з подальшою практичною діяльністю сприятимуть стимулюванню дослідницько-пошукової активності й прояву ініціативи дітей. Учні мають змогу знаходити власний спосіб аналізу й порівняння об'єктів та явищ, самостійно переносити в конкретну ситуацію здобуті знання, урізноманітнювати свої дії, вирішувати при виникненні проблеми, надавати предметам або об'єктам нові ознаки, емоційно реагувати й оцінювати зображення дійсності. При опануванні образотворчої грамоти доцільним є засвоєння конкретних зображувальних понять, а саме: класифікація кольорів, колірна гама, фарби, фактура, штрих, пляма, палітра, світлотінь тощо, а також поняття, які пов'язані з композицією: задум при створенні зображення, попередні начерки за допомогою геометричних фігур, у динамічному та статичному положеннях [6, с. 101].

Уява, фантазія, образне мислення, почуття та характер особистості збагачуються завдяки спостереженням за явищами природи та змінами в навколишньому світі. Уявлення певного образу, переживання у процесі сприймання здатні накопичуватися в пам'яті та є головним джерелом при створенні художнього образу. Для створення однакових творчих можливостей учнів доцільними є: спостереження за природою; бесіди про різноманіття кольорів і форм квітів, листя дерев; розгляд творів мистецтва, репродукцій картин, виробів; споглядання та обстеження предметів, муляжів, моделей для визначення їхньої форми, фактури, пропорцій; демонстрація поетапності створення різних композицій за зразком учителя, наочно-практичний показ зображальних дій; маніпулювання предметами на площині або у просторі.

Серед ефективних умов формування естетичних смаків молодших школярів у процесі образотворчої діяльності є створення загальної позитивної атмосфери практичної діяльності, збагачення уяви, фантазії, образного мислення, розкриття внутрішнього потенціалу, що сприятиме невимушеності під час зображення оригінальних, неповторних композицій. Образотворча діяльність учнів є художньою діяльністю, яка формує естетичні смаки, художні здібності та творчість у відтворенні вражень від навколишнього світу в живописній, графічній і пластичній формах. Зміст зображення при малюванні, ліпленні або аплікації поділяється на предметний, сюжетний і декоративний. Так, предметна образотворча діяльність дозволяє дітям передавати основну форму художнього образу, його пропорції, будову, співвідношення частин, яскраві ознаки та характерні властивості. У змісті сюжетної образотворчої діяльності передбачається зображення предметів, які пов'язані між собою за змістом. Створення певних орнаментів, візерунків, декоративних художніх образів рослинного та тваринного світу є основою декоративної діяльності.

Вчителю необхідно навчити учнів різними способами передавати власне ставлення до навколишнього світу, опанувати зображувальні, композиційні та технічні вміння та навички в конкретному виді мистецтва, щоб образотворча діяльність стала середовищем різнобічного розвитку молодших школярів, їхніх творчих здібностей і

нахилів. Застосовуючи зображувальні вміння, діти малюють явища природи, передають форму об'єктів і предметів. Композиційні вміння виявляються в здатності правильно розміщувати предмети на площині, у просторі, відображати між ними взаємозв'язок. Технічні вміння втілюються у виборі потрібних прийомів роботи з художніми техніками та матеріалами, способів використання матеріалів та інструментів, створенні різноманітних кольорів і їхніх відтінків [5, с. 36].

Стимулом до розвитку уяви, самостійності, оригінального мислення, творчості учнів є нетрадиційні художні техніки та матеріали. Доцільним є спонукання дітей до нестандартної реалізації поставлених завдань. Використання нетрадиційних технік і матеріалів сприяє: переживанню нових відчуттів, позитивних емоцій, розвитку нешаблонного мислення, дрібної моторики рук, прояву індивідуальності, зникненню бар'єрів перед невдачами, самостійному проектуванню власного задуму та пошуку шляхів його реалізації, відкриттю потенціалу та здібностей учнів початкової школи.

Нетрадиційні художні техніки та матеріали на уроках мистецтва розширюють для молодших школярів демонстрацію власних можливостей, почуттів, відношень, попри певні обмеження. Діти можуть втілювати свої бажання, використовуючи як традиційні матеріали та інструменти, так і експериментувати з кольорами, замінювати фарби, пензлі, олівці, пластилін іншим приладдям, а також малювати навіть власними пальцями, руками, замість пензлів [1, с. 6].

У процесі вивчення мистецтва молодшими школярами при ефективному формуванні естетичних смаків доцільно застосовувати такі *нетрадиційні художні техніки*: монотипія, ниткографія, набрызк, плямографія, роздмухування; малювання зубною щіткою, поролоною губкою, мотузкою; малювання пальчиками та долоньками; малювання на зволоженому папері, жмаканням папером; малювання штампами з овочів, свічкою; ліплення з солоного тіста, паперової маси та ін. Відповідно до зазначених технік доречно використовувати також *нетрадиційні матеріали та засоби зображення*, які зацікавлюють дітей, здатні налаштувати їх на творчий процес і захоплюють як ігри з невідомим, зокрема: листя дерев, квіти, трави; овочеві штампи й печатки; пористі губки, соломка; зубні щітки, пробки від пластикових пляшок; целофан та ін. [1, с. 14].

Для розвитку творчості учнів початкової школи вагомою є та діяльність, яка сприяє прояву певних творчих нахилів і здібностей, а ефективним творчий процес є тоді, коли гармонійно поєднуються природні задатки особистості, мотивація образотворчою діяльністю та вплив оточення.

Таким чином, важливим при формуванні естетичних смаків молодших школярів на уроках мистецтва є збагачення їхньої творчої уяви, фантазії, образного мислення, розкриття внутрішнього потенціалу, створення позитивної атмосфери, що впливає на зацікавленість, невимушеність і бажання створювати оригінальні художні композиції. В образотворчій діяльності учні початкової школи здатні втілювати власні задуми, відображати думки, почуття, настрої, активно застосовувати нові способи та прийоми зображення, реалізовувати інтереси, потреби й уподобання, ознайомлюватися з новою інформацією про явища навколишньої дійсності.

Перспективами подальших досліджень вважаємо розкриття особливостей формування естетичних смаків дітей молодшого шкільного віку у гуртках з мистецтва в позакласній і позашкільній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімова Я. М., Гончар І. В. Нетрадиційні техніки малювання «Плямка та її друзі»: метод. посіб. Вінниця: ММК, 2018. 72 с.
2. Антонович Є. А., Проців В. І., Свид С. П. Художні техніки в школі. К.: Вища школа, 1999. 86 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
4. Естетика: підручник / за заг. ред. Л. Т. Левчук. К.: Центр учбової літератури, 2010. 520 с.
5. Коновець С. В. Образотворче мистецтво в початковій школі: метод. посіб. К., 2000. 80 с.
6. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник. Харків: Ранок, 2006. 256 с.

REFERENCES

1. Anisimova, Ya. M., Honchar, I. V. (2018). Netradytsiini tekhniky maliuvannia "Pliamka ta yii druzi". Vinnytsya: MMK [in Ukrainian].
2. Antonovych, Ye. A., Protsiv, V. I., Svyd, S. P. (1999). Khudozhni tekhniky v shkoli. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskyi pedahohichniy slovnyk. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Estetyka. L. T. Levchuk (Ed.). (2010). Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Konovets, S. V. (2000). Obrazotvorche mystetstvo v pochatkovii shkoli. Kyiv [in Ukrainian].
6. Masol, L. M. (2006). Metodyka navchannia mystetstva u pochatkovii shkoli. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].